ІВАН МЕЛЕЖ

На скрыжаванні

Іван Мележ

НА СКРЫЖАВАННІ

апавяданне

Поезд спыняўся.

Усё павольней стукалі колы пад падлогай. Цішэй і цішэй плылі будынкі за вокнамі. Людзі замітусіліся, заспяшаліся так, быццам нечаканка здарыўся пажар. Неўзабаве амаль усе — з мяшэчкамі, чамаданамі, клункамі — ужо тоўпіліся каля дзвярэй вагона.

Яна таксама заспяшалася. Завязала звыкла, па-вясковаму, хустку, узяла круглы фанерны чамаданчык і пачала праціскацца да выхада.

На пероне былі яшчэ большая мітусня, шум і неспакой, і яна разгубілася. Як бы чакаючы падтрымкі, жанчына нейкі час стаяла нерухома, азіраючыся па баках. Вочы яе, па-старэчаму выцвілыя, цьмяныя, калісьці шэрыя, ажыўляла прыкметная трывога і надзея,— яна кагосьці выглядвала ў незнаёмым натоўпе.

Калі перон сціх, апусцеў, старая, маленькая, з храшчаватым носам, абпаленым сонцам, у просценькай суконнай жакетцы і кірзавых ботах, услед за апошнімі пасажырамі выйшла на Прывакзальную плошчу. У нейкага сустрэчнага жанчына нясмела запыталася, дзе знайсці вуліцу Рэвалюцыйную. Чалавек буркнуў у адказ, што ён прыезджы і нічога тут не ведае.

Ёй параілі даведацца ў міліцыянера, што стаяў па другі бок плошчы каля круглай шкляной будкі. Краем тратуара старая нясмела падышла да гэтай дзіўнай збудовы, падобнай на казачна вялікую шклянку. Міліцыянер ужо сядзеў у «шклянцы». Старая знакамі папрасіла яго выйсці і, калі ён вылез са «шклянкі», запыталася, дзе тут знайсці вуліцу Рэвалюцыйную.

— Рэвалюцыйная тут недалёка, грамадзянка,— аглядваючы яе, павучальна, тонам настаўніка, адказаў міліцыянер.— Вось пройдзеце па гэтай вуліцы квартал, потым налева квартал — адзін, потым другі. Трэцяя вуліца якраз і будзе ваша.

Яна падзякавала, намерылася ўжо ісці, але, хвіліну

павагаўшыся, прамовіла няўпэўнена:

— Скажыце, добры чалавек, а можа, вы ведаеце часам Кульбіцкага Трахіма?..

— Кульбіцкага? — перапытаў міліцыянер.— Ведаю аднаго такога. На Рэвалюцыйнай якраз жыве. Трахім Андрэевіч зваць?

— Трахім!.. Трахім Андрэевіч,— паправілася ўзрадаваная старая.

Ёй захацелася з вясковай простасардэчнасцю расказаць, хто яна Трахіму і чаго едзе, але міліцыянер, відаць, не меў ахвоты ўдавацца ў лірыку,— ён казырнуў старой і павярнуўся да «шклянкі». Яна не пакрыўдзілася на гэту няветлівасць,— старая адчувала сябе шчасліваю. Вось і знайшліся сляды сына!..

Цяпер яна ішла па гораду ўжо з інакшым настроем: яна нібы бачыла яго поруч з сабою, свайго Трахіма. Ён нібы вёў яе па гэтым шумлівым тратуары. Чуючы яго поруч, яна спакайней пазірала навокал, на ўсе цуды і дзівы вірлівай незнаёмай вуліцы. Яна акідвала позіркам стракатую аздобу вітрын, зацікаўлена праводзіла вачыма тралейбусы, дзівілася мноству народу на вуліцах, чысціні тратуараў, вопраткам і кволасці жанчын.

За ўсё сваё жыццё ёй не даводзілася быць у такім вялікім горадзе. Яна жыла сярод лясоў і палёў, у ціхай вёсачцы. Адразу за хатамі там пачыналіся зараснікі хвойніку, за якім наводдалек было балота, аксамітны, заўсёды зялёны луг; з аднаго боку да хат падступала разлеглае поле, на якім, як і ў лесе, ёй усё да самай малой драбніцы было знаёма. Ганна, або Андрэіха, як яе звалі суседзі па імені нябожчыка мужа, неахвотна і рэдка пераступала гэты звыклы ёй абсяг. Амаль усё, што трэба было, ёй маглі даць у суседняй вёсцы, дзе быў сельсавет,— там яна магла купіць, што трэба, узяць даведку, схадзіць да доктара. Была яна многа разоў у райцэнтры, разоў пяць у Бабруйску, але ні раённы гарадок, ні нават Бабруйск ніяк не маглі раўняцца з

гэтым агромністым, такім неспакойным горадам.

Яна ступала на вуліцы, што перабівалі ёй шлях, кожны раз з асцярогай. Ці з аднаго, ці з другога боку імчаліся да яе аўтамабілі, і яна непакоілася, як бы каторы не наляцеў на яе.

Але ўсё абышлося добра. Неўзабаве жанчына ўжо ўваходзіла на двор таго дома, дзе жыў Трахім. Дом быў невялікі, стары, на два паверхі, ашаляваны на другім паверсе дошкамі, пацямнелымі ад дажджоў і часу. Убачыўшы непадалёк маладога чалавека ў міліцэйскай форме, старая запыталася, ці не ведае ён, дзе тут жыве Трахім Кульбіце.

— Ведаю,— адказаў смуглявы, загарэлы, чарнабровы, падобны на грузіна хлопец.— Вось у гэтыя дзверы, на другі паверх.— Яна ўжо намерылася была падацца туды, але хлопец папярэдзіў: — Яго зараз дома няма. На пасту ён...

— А-а,— пашкадавала старая.

— А вы, дазвольце, хто яму будзеце?

— Маці.

— Чаго ж ён не сустрэў вас? Дзіўна проста...

— Ён не ведаў, што сёння...

Хлопец запрасіў яе да сябе ў пакой, пазнаёміў са сваёй жонкай. Ён пажартаваў, што каб Трахім быў жанаты, то ёй, маці, не давялося б прыйсці да пустога пакоя, параіў жаніць сына. Міліцыянер амаль адразу ж падаўся па нейкіх сваіх справах, і старая Ганна засталася ўдваіх з жанчынаю, маладою, паўнацелаю, з бялявымі, гладка зачасанымі назад валасамі. Яна была цяжарнаю, на восьмым месяцы, хадзіла мякка, перавальваючыся з боку на бок, як гуска. Гаспадыня аказалася простаю і ветліваю, і старая неўзабаве адчула сябе як дома.

Піла чай, апавядала пра тое, які быў Трахім маленькі, як дабіралася сюды.

— От шкада, што не застала!— уздыхнула раптам старая, перапыніўшы сваю гаворку.— А можа, пайсці туды можна, да яго, паглядзець?

— Ды чаму ж не? Ён на вуліцы стаіць, на скрыжаванні... Усе глядзяць. Толькі вы не спяшайцеся. Ён, мусіць, хутка зменіцца.

— Карціць мне, донечка. Даўненька не бачыліся,— прамовіла старая, просячы вачыма.— Можа б, правяла?

Гаспадыня згадзілася, і старая, пакінуўшы чамаданчык, заспяшалася на вуліцу.

Ідучы поруч з жанчынай, старая думала пра Трахіма, думала пра яго жыццё, пра свае даўнія клопаты і скруху... Думкі пра Трахіма заўсёды абуджалі ў ёй трывогу. Не адзін Трахім быў у яе, але шасцёра другіх дзяцей матчына сэрца мала непакоілі,— не таму, што яны менш дарагімі былі яму, а таму, што жыццё ў іх ішло роўнае, яснае. Два старэйшыя сыны ажаніліся, дочкі павыходзілі замуж, яна ўжо мела ўнукаў. Усе жылі каля яе, на прыглядзе, хаты іх стаялі амаль побач, і не мінала такога дня, каб яны не бачыліся, не мінала такой падзеі ў іх жыцці, якой яна не заўважыла б. Была і ў іх свая скруха, няўдачы, але часовыя, а наогул усё ішло як звычайна, як у другіх людзей.

У Трахіма жыццё не ладзілася. Толькі тры гады правучыўся ў школе, як найшла, напала вайна,— давялося хавацца па лесе, на балоце. У апошні год Трахім ужо вінтоўку насіў, у партызаны падаўся, рослы быў, чубок адпусціў нават. І калі вайна сышла, у школу вярнуўся неахвотна. Правучыўшыся год, паехаў на лесанарыхтоўкі, потым перабраўся ў горад. Ад таго часу і пачалося тое жыццё, якое заўсёды трывожыла яе. Кім ён толькі не быў, якой працы не паспрабаваў — нідзе не затрымліваўся доўга. У сяле яго ахрысцілі «шалапутным». «Трахімка, дакуль жа ты будзеш такім?» — запытала яна, калі сын прыехаў у госці. «Усё, мама, канец таму! Не да душы раней было, цяпер — знайшоў... Усё будзе інакш!..» Трахім сказаў ёй пра сваю надзею-мару паступіць на курсы шафёраў; па тым, як сын

казаў, яна адчула, што гэта ў ім цвёрда, надоўга. «Дай божа табе ўдачы!» — пажадала ўсцешана яна.

Але яму не пашанцавала. Трахім, чула яна, «зрэзаўся», не вытрымаў экзаменаў. Хутка прыйшла пара слунсыць у арміі, а пасля службы Трахім напісаў, што паступіў рабіць у міліцыю, у нейкае Оруд, што праца добрая і нібыта падабаецца яму. Задаволеная, маці паказала пісьмо зяцю, агародніку, чалавеку сур'ёзнаму, паважанаму, і той зноў пасяліў у сэрцы маці вечны непакой за Трахіма. «Праца! — працадзіў зяць.— Няма чаго сказаць — праца!» Маці пачула нядобрае. «Паганая?» Зяць толькі сказаў: «Оруд!» Па тым, як ён прамовіў гэтае дзіўнае слова, яна зразумела, што і пытацца няма чаго. Па сяле зноў пайшло паўзабытае празванне «шалапутны». Шалапутны быў, шалапутны і застаўся.

«Сыночак, чаго ж ты! Дакуль жа?..» — са скрухай думала Андрэіха, стомлена тупаючы па нагрэтым асфальце.

Неўзабаве яны падыходзілі ўжо да скрыжавання дзвюх шумлівых прыгожых вуліц. Гэта было адно з важнейшых месц горада: тут, каля вежы з гадзіннікам, перасякаліся дзве галоўныя магістралі горада — прамы, шырокі праспект і зялёны, малады Камсамольскі бульвар. На абедзвюх вуліцах, асабліва на праспекце, было людна і шумна. Калі жанчыны падышлі да скрыжавання, паўз іх паважна праплылі адзін за адным тралейбус і жоўты, з чырвонай паскай, аўтобус. Нібы навыперадкі, праносіліся хуткія аўтамабілі.

— Вунь ён, Трахім ваш! — кіўнула маладая жанчына.

Пасярэдзіне праспекта, між двух радоў машын, што імчаліся ў абодва бакі няспыннай плынню, стаяў невысокі чалавек. Ён стаяў спіною да старой, быў у белай летняй міліцэйскай форме, у бліскучых ботах, у фуражцы з чырвоным аколышам, з сумкай на баку,— нейкі незнаёмы ў новай сваёй вопратцы, але маці па тым, як ён трымаў галаву, па тонкай, загарэлай шыі, па сваіх, адной ёй вядомых прыкметах пазнала — гэта ён.

Сын! Трахім!

Першым адчуваннем Андрэіха была не радасць, а непакой, як бы якая машына не зачапіла выпадкам яго! Чаму яны так імчацца паўз яго, чаму ён не асцерагаецца іх. Яна ўспомніла, што ён заўсёды быў неасцярожны, што ёй заўсёды прыходзілася трывожыцца за яго.

У гэты момант маці ўбачыла, як ён узняў руку, у якой нешта трымаў, і няспынная, здавалася, плынь машын перарвалася і стала. Ён паказаў рукой у той бок, дзе быў зялёны бульвар, і машыны, што стаялі каля яго, крануліся і пакацілі цераз вуліцу ў зацененыя прысады.

Яна глядзела то на машыны, што чакалі яго дазволу ехаць, то на свайго сына. Цяпер быў відаць яго твар,— упартыя, яшчэ юнацкія рысы, прыплюшчаныя ад сонца вочы, нахмураныя цёмныя бровы. Ён памужнеў і падрос за гэты час, што яны не бачыліся. У яго такі суровы, зусім мужчынскі твар, такая строгасць у позірку...

— Можа хопіць? Пойдзем можа? — пастаяўшы, кранула яе за руку «праваднiца».

— Што? — недаўменна азірнулася на яе маці.— Заглядзелася! Аж не верыцца!..

— У мяне часу няма. Не шкадуйце! Ён хутка мае змяніцца!..

— Ідзіце. Я потым прыйду.

— Не заблудзіцеся?

— Не, мусіць... Мы разам... мы ўдваіх!..

Маладая жанчына пайшла, і Андрэіха засталася адна. Яна заўважыла, што замінае людзям, і адступіла ўбок. Стала пад самым дрэвам. Яно было, напэўна, нядаўна прывезена ў горад, можа быць, з тых самых мясцін, з якіх прыехала сюды яна сама,— там такіх ліп вельмі многа,— і ў гэтым дрэве, што ледзь чутна шумела каля яе ўгары, ёй чулася нешта вельмі блізкае і роднае.

Дрэва стаяла яшчэ няцвёрда ў гарадской глебе і — заўважыла жанчына — было з розных бакоў прывязана да тратуара дратамі...

Сын зноў павярнуўся і, падняўшы ў руцэ маленькі кіёчак, паказаў, што можна ехаць па праспекце. І машыны загурчалі, нецярпліва крануліся з месца. Праз які момант плынь машын — зялёных, сініх, блакітных,— як вада ў рацэ, на якой паднялі загароду, хлынула па нагрэтай сонцам шырыні вуліцы.

Сын, чакаючы, пакуль гэтая плынь сцішыцца, збяжыць, пераступіў з нагі на нагу,— відаць, натаміўся стаяць. Пастаяўшы, ён глянуў на вуліцу, што перасякала праспект, зірнуў у адзін бок, у другі, пасур'ёзнеў — падняў руку, загадваючы машынам на праспекце спыніцца...

Машыны ўраз пачалі запыняцца перад скрыжаваннем.

Ён паказаў, што можна ехаць па вуліцы, і рух машын пайшоў ужо ў іншым кірунку.

Каб ён быў міністрам, яго ўлада, яго аўтарытэт не маглі б уразіць больш. Там права і сіла чалавека выяўляюцца не так яскрава і проста, не з такой нагляднасцю. Тут жа ўсё было на віду. Дзесяткі людзей падпарадкоўваліся кожнаму яго руху, выконвалі кожны яго загад. Усе ехалі туды, куды ён паказваў, усе адразу, як толькі ён хацеў гэтага, спыняліся!

Яго слухаліся пешаходы, што пераходзілі цераз вуліцу.

Многае здзіўляла старую Андрэіху ў гэты час, і між усяго — тое, як упэўнена стаяў ён, яе Трахім, на сваім, такім відным месцы, як кіраваў такім складаным мітуслівым жыццём. Адкуль гэта ў яго?

У Трахіма быў горды выгляд, такі, якога яна раней не бачыла. Але гэты выгляд не здзіўляў яе. Яна не думала, што ён так стараўся трымацца, каб здавацца стражэйшым, каб больш суровасці было на маладзенькім і дабрадушным твары,— яна адчувала

гонар за яго, за сына, некалі самай беднай у сяле ўдавы-салдаткі. Што ж, вось і Трахім яе стаў чалавекам, не горшым, як іншыя. Слухаюць і паважаюць Трахіма, і не абы-як!..

Паўз яе беглі, праходзілі людзі — заклапочаныя, занепакоеныя, вясёла-бесклапотныя. Праходзілі цераз скрыжаванне, паглядвалі на машыны, на маладога рэгуліроўшчыка.

На скрыжаванні моцна, да дурману, пахла перагарам бензіну, было горача ад высокага ліпеньскага сонца, блакітнага неба і напаленага асфальту. Усё было для многіх звычайным, будзённым...

Жанчына, што стаяла пад ліпаю, старая, з выцвілымі вачыма, у суконным пінжаку, глядзела на гэта інакш. Яе сэрца перапаўняла адчуванне велічы бачанага — за ўсё сваё жыццё Андрэіха, можа, ніколі не была такой усцешанай, як тут.

Ёй здавалася, што і пешаходы, і пасажыры ў тралейбусах, і ліпы, і вокны дамоў, і сіняе, высачэзнае неба без хмурынкі — усё глядзіць на яго, на яе Трахіма!

«Сыночак, дзіцятка маё!..— падумала яна.— Хто б мог ведаць!..»

Ёй — невядома чаму — захацелася плакаць...

1954

ІВАН **МЕЛЕЖ**

Іван Мележ

Нарадзіўся 08.02.1921 г. у вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці.

Пасля заканчэння сярэдняй школы (1938) працаваў у Хойніцкім райкоме камсамола. У 1939 годзе паступіў у Маскоўскі інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры. З першых дзён Вялікай Айчыннай вайны на фронце. У 1942 годзе цяжка паранены. Пасля лячэння яго адправілі ў тыл. У 1943 годзе выкладаў ваенную падрыхтоўку і адначасова вучыўся на філалагічным факультэце ў Беларускім дзяржаўным універсітэце, які знаходзіўся на станцыі Сходня пад Масквой. Закончыў універсітэт ужо ў Менску ў 1945 годзе, паступіў у аспірантуру і выкладаў беларускую літаратуру. І.Мележ працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя», у ЦК КПБ. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1967-1976), быў старшынёй Беларускага камітэта абароны міру і членам Сусветнага Савета Міру. Член СП Беларусі з 1945 года.

Выйшлі зборнікі аповесцей, апавяданняў, нарысаў, крытычных артыкулаў: «У завіруху» (1946), «Гарачы жнівень» (1948), «Заўсёды наперадзе» (1948), «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1961), «Жыццёвыя клопаты» (1975), «Белыя вішні і яблыні» (1976) і інш. Аўтар раманаў «Мінскі

напрамак» (1950, кн. 1; 1952, кн. 1-3; дапрацаванае выданне ў 1974), цыкла раманаў «Палеская хроніка» - «Людзі на балоце» (1962), «Подых навальніцы» (1966), «Завеі, снежань» (1978). У 1969-1971 гг. выйшаў збор твораў у 6-і, у 1979-1985 гг. - у 10 тамах.

«У аснове Мележавага мастацкага свету - багаты рэальны свет простых людзей у іх адзінстве з прыродай, з зямлёй. Пісьменнік падае сваіх герояў ва ўсёй іх жыццёвай канкрэтнасці. Яны быццам выхаплены з жыцця. І не аддзелены ад яго, пададзены разам з жыццём, якое іх акружае, з якім яны пастаянна ўзаемадзейнічаюць» (С. Андраюк).

Іван Мележ узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа (1962, за раман «Людзі на балоце»), Ленінскай прэміі (1972, за раманы «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1976, за кнігу «Жыццёвыя клопаты»).

Народны пісьменнік БССР (1972).

Памёр 09.08.1976 г.

Падрыхтаванае на падставе: Мележ Іван, Збор твораў. У 10-ці т. Т. 1: Апавяданні, аповесці.— Мн.: Маст. літ., 1979.— 448 с., 5 л. іл.

Літаратурная спадчына лаўрэата Ленінскай прэміі, народнага пісьменніка Беларусі Івана Паўлавіча Мележа (1921-1976) стала нашым нацыянальным гонарам. Гэты дзесяцітомны Збор яго твораў уключае ў сябе ўсё лепшае, што створана пісьменнікам.

Першы том склалі апавяданні і аповесці Івана Мележа. У томе публікуецца прадмова доктара філалагічных навук, прафесара і пісьменніка Алеся Адамовіча, а таксама каментарыі.

Рэдактар: У. В. Гніламёдаў